

เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับหลักสูตร

เอกสารประกอบการอบรมเชิงปฏิบัติการ

"หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย ๒๕๔๖: จากแกนกลางสู่การปฏิบัติ"

10-11 ตุลาคม 2546 ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ กรุงเทพฯ

ไขประเด็น

ถาม: หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2546 ใช้กับเด็กปฐมวัยได้ทุกกลุ่มหรือไม่ และสถานศึกษาได้ทุกแห่งหรือไม่ ถ้าสถานศึกษานั้นๆ ใช้นวัตกรรมอื่นๆ อยู่จะทำอย่างไร

ตอบ: หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. 2546 เป็นหลักสูตรที่ได้รับการออกแบบมาให้มีความเป็นเอกภาพและยืดหยุ่น หมายความว่า หลักสูตรนี้เป็นหลักสูตรที่ทำให้การจัดการศึกษาปฐมวัยทั้งทั้งประเทศมีความเป็นเอกภาพ คือ มีมาตรฐานเดียวกันตามที่หลักสูตรกำหนด แต่ในขณะเดียวกันก็มีความยืดหยุ่นให้สามารถปรับใช้หลักสูตรนี้กับเด็กปฐมวัยได้ทุกกลุ่ม ไม่ว่าจะเด็กปกติ เด็กที่มีความต้องการพิเศษรูปแบบต่างๆ ก็สามารถนำไปพิจารณาปรับให้เหมาะสมกับเด็กกลุ่มต่างๆ ได้ และนอกจากนี้ยังสามารถปรับใช้กับนวัตกรรมทางการศึกษาปฐมวัยที่นำมาใช้ใช้ได้ทุกแนวคิด เนื่องจากส่วนประกอบต่างๆ ของหลักสูตรที่ระบุมีลักษณะเป็นระบบการสอนที่เป็นโครงสร้างใหญ่ จึงยืดหยุ่นจนสามารถนำแนวคิด ทฤษฎีที่สอดคล้องกับการศึกษาปฐมวัยมาใช้ได้ ดังนั้นสถานศึกษาต่างๆ ที่จัดการศึกษาตามแนวคิดต่างๆ ก็ยังสามารถใช้แนวคิดนั้นๆ ได้โดยปรับให้สอดคล้องกับหลักสูตร

ถาม: ทำไมต้องมีประสบการณ์สำคัญในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 (สาระที่ควรเรียนรู้ไม่เพียงพอหรือ)

ตอบ: เนื่องจากหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 มุ่งให้เด็กมีพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์จิตใจ สังคม และสติปัญญาที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถและความแตกต่างระหว่างบุคคล ไม่เน้นการท่องจำเนื้อหา แต่เน้นการพัฒนาทักษะหรือกระบวนการที่จำเป็นสำหรับเด็กในการ

สร้างองค์ความรู้หรือการพัฒนาเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ซึ่งประสบการณ์สำคัญจะช่วยให้เด็กบรรลุจุดมุ่งหมายซึ่งถือเป็นมาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังกล่าว

ถาม: ปรัชญาในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพ.ศ. ๒๕๔๖ ที่ปรับปรุงใหม่ กำหนดให้ผู้เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยรับผิดชอบกลุ่มเด็กอายุน้อยลง เหลือเพียงแรกเกิด - 5 ปี จากแรกเกิด - 6 ปี ใช่หรือไม่ แล้วเด็กปฐมวัยหมายถึงกลุ่มเด็กอายุใดกันแน่

ตอบ: สรุปเปรียบเทียบปรัชญาของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.๒๕๔๐ และ ๒๕๔๖ ดังนี้

“ปรัชญาการศึกษาปฐมวัย” ปี 2540

สนองความต้องการของเด็กแรกเกิด ถึง 6 ปี
พัฒนาทุกด้านอย่างสมดุล ต่อเนื่อง
จัดประสบการณ์ตรง-หลากหลาย เหมาะกับวัย
เน้นความแตกต่างระหว่างบุคคลและบริบทของสังคม
ความร่วมมือกันระหว่าง บ้าน สถานศึกษา และชุมชน
เพื่อ เติบโตเป็นพลเมืองที่มีคุณค่า

“ปรัชญาการศึกษาปฐมวัย” ปี 2546

พัฒนาเด็กตั้งแต่แรกเกิดถึง 5 ปี* อบรมเลี้ยงดู
ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติ และ
พัฒนาการของเด็กตามศักยภาพ
(ภายใต้บริบทของสังคม-วัฒนธรรม)
ความรัก ความเอื้ออาทร ความเข้าใจของทุกคน
เพื่อ สร้างรากฐานคุณภาพชีวิต พัฒนาไปสู่ความเป็น
มนุษย์ที่สมบูรณ์ เกิดคุณค่าต่อตนเองและสังคม

จะพบว่าปรัชญาในหลักสูตรการศึกษาปฐมวัยพ.ศ.๒๕๔๖ เปลี่ยนจาก 6 ปี มาเป็น 5 ปี แต่ไม่ได้หมายความว่าการศึกษาดูแลในระดับปฐมวัยจะเหลือเพียงเด็ก 5 ปีบริบูรณ์แล้วเข้าศึกษาต่อในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เลย ซึ่งเด็กอายุ 5 ปีในที่นี้หมายถึง 5 ปี 11 เดือน 29 วัน ตามประเด็นกฎหมายทางการศึกษา ดังนั้น หลักสูตรนี้จึงยังรับผิดชอบเด็กอายุแรกเกิด - 5ปี 11 เดือน 29 วัน

นอกจากนี้ความหมายของกลุ่มอายุเด็กปฐมวัยที่กำหนดไว้แตกต่างกันยังมีความหมายของ The National Association for Young Children 's Early childhood Education guidelines (Seefeldt & Barbour, 1986 อ้างถึงใน เขาวพา เดชะคุปต์,2542) ให้ความหมายว่า “เด็กปฐมวัย หมายถึงเด็กที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนถึง 8 ปี” (ประมาณชั้นประถมศึกษาปีที่ 3)

ที่มา: เขาวพา เดชะคุปต์. 2542. การศึกษาปฐมวัย. กรุงเทพมหานคร : แม็ค.

ถาม: จุดหมายของหลักสูตรจะนำไปสู่การจัดประสบการณ์ได้อย่างไร

ตอบ: จุดหมายที่กำหนดในหลักสูตร คือ มาตรฐานคุณลักษณะที่พึงประสงค์ซึ่งครอบคลุมพัฒนาการทั้ง 4 ด้านของเด็กปฐมวัย ในการวิเคราะห์หลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัย จำเป็นต้องใช้จุดหมายเป็นหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งจากจุดหมายเป็นมาตรฐานแล้ววิเคราะห์ออกมาได้เป็น ตัวบ่งชี้สภาพที่พึงประสงค์ สาระการเรียนรู้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะนำมาสู่การจัดประสบการณ์สำหรับเด็กปฐมวัยระดับลงสู่ห้องเรียนต่อไป

ถาม: หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นหลักสูตรที่ใช้สำหรับเด็กทุกกลุ่ม ดังนั้นจุดหมายที่กำหนดไว้ในหลักสูตรจำนวน 12 ข้อ จะต้องครอบคลุมถึงเด็กพิเศษด้วยหรือไม่

ตอบ: สำหรับเด็กพิเศษ สถานศึกษาสามารถนำไปปรับ กำหนดจุดหมายให้มีความยืดหยุ่นเหมาะกับเด็กที่มีความต้องการพิเศษแต่ละกลุ่มได้โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ความสามารถ และพัฒนาการตามศักยภาพของเด็กกลุ่มนั้นๆ

ถาม: ประสบการณ์สำคัญกับสาระการเรียนรู้แตกต่างกันอย่างไร

ตอบ: ทั้งประสบการณ์สำคัญและสาระที่ควรเรียนรู้ต่างก็เป็นสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พุทธศักราช 2546 แต่ประสบการณ์สำคัญเป็นสิ่งที่ช่วยพัฒนาเด็กทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ให้เกิดทักษะที่สำคัญสำหรับการสร้างองค์ความรู้โดยให้เด็กได้มีปฏิสัมพันธ์กับวัตถุ สิ่งของ บุคคลต่างๆ ที่อยู่รอบตัว รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ไปพร้อมกันด้วย

ส่วนสาระที่ควรรู้ เป็นเรื่องราวรอบตัวเด็กที่นำมาเป็นสื่อในการจัดกิจกรรม ให้เด็กเกิดการเรียนรู้ไม่เน้นการท่องจำเนื้อหา ผู้สอนสามารถกำหนดรายละเอียดขึ้นเองให้สอดคล้องกับวัย ความต้องการ และความสนใจของเด็ก โดยให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์สำคัญ อาจยืดหยุ่นเนื้อหาได้ โดยคำนึงถึงประสบการณ์และสิ่งแวดล้อมในชีวิตจริงของเด็ก

ถาม: การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาจำเป็นต้องระบุทั้งสาระที่ควรเรียนรู้และประสบการณ์สำคัญหรือไม่

ตอบ: บางครั้งในการจัดกิจกรรมสำหรับเด็กปฐมวัยอาจไม่มีสาระที่ควรเรียนรู้ก็ได้ แต่ทุก กิจกรรมต้องมีประสบการณ์สำคัญที่เด็กจะได้รับจากการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุตามมาตรฐานและตัวบ่งชี้แต่ละตัวที่กำหนดไว้ในหลักสูตรสถานศึกษา

ถาม: สัดส่วนของการแผนที่กำหนดไว้ล่วงหน้าและแผนที่ครูจัดทำร่วมกับเด็กที่สัดส่วนเท่าไร

ตอบ: ในการวางแผนการจัดประสบการณ์ต้องมีการวางแผนไว้ก่อนล่วงหน้าโดยยึดพัฒนาการเป็นหลักในขั้นตอนการวางแผน แต่มีการปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตลอดเวลาตามความสนใจของเด็กเป็นหลัก ดังนั้นจึงไม่มีการกำหนดสัดส่วนของแผนการจัดประสบการณ์แบบหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่หลักการคือต้องมีความสมดุลระหว่างกิจกรรมที่ครูริเริ่มและกิจกรรมที่เด็กริเริ่ม ถ้าครูสามารถทำให้น้าหนักของครูและเด็กเป็นผู้ริเริ่มได้ 50 - 50 ก็จะได้ดีมาก

ถาม: จากการวิเคราะห์สาระการเรียนรู้รายปีแล้วนำไปสู่การวางแผนการจัดประสบการณ์ระดับห้องเรียน เช่น การกำหนดหน่วยใช้หลักการอะไรในการกำหนดหน่วย

ตอบ: การวางแผนโครงการสอนระยะยาวตลอดปีการศึกษาเป็นรอยเชื่อมต่อระหว่างการวิเคราะห์สาระรายปีกับการจัดประสบการณ์ระดับห้องเรียน ซึ่งวิธีทางหนึ่งที่ใช้ในการกำหนดการสอนระยะยาว คือ การกำหนดหน่วยโดยใช้สาระเป็นฐาน ซึ่งถ้าใช้วิธีนี้ก็ต่อให้หลักการพิจารณาความสนใจของเด็ก ทักษะที่เกิดก่อน-หลัง ความสามารถและพัฒนาการ

ถาม: การประเมินไม่ใช่แบบทดสอบ หรือ การทดสอบ แล้วจะอย่างไร

ตอบ: การประเมินเด็กให้ใช้หลักการการประเมินตามสภาพจริงมากที่สุด ดังนั้น ผู้เกี่ยวข้องต้องจัดให้การประเมินทำควบคู่ไปพร้อมกันกับการปฏิบัติประจำวัน หรือ กิจกรรมต่างๆ ตลอดเวลา โดยวางแผนการเก็บข้อมูลให้เป็นระบบว่าในช่วงต่างๆ ที่ออกแบบกิจกรรมไว้นั้นจะเลือกใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบใดที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนั้นๆ และสอดคล้องกับธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็ก ซึ่งส่วนใหญ่ มักจะใช้ การสังเกต การบันทึกพฤติกรรม การสนทนาและบันทึก การสัมภาษณ์และบันทึก การวิเคราะห์จากผลงาน ซึ่งเมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์ประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กตาม จุดหมาย ซึ่งเชื่อมโยงกับตัวบ่งชี้ สภาพที่พึงประสงค์ ประสพการณ์สำคัญ และสาระที่ควรเรียนรู้ที่วิเคราะห์ไว้

ถาม : การนำหลักสูตรแกนกลางไปปรับใช้จัดทำหลักสูตรสถานศึกษาได้อย่างไรจึงจะเหมาะสม

ตอบ : การพัฒนาหลักสูตรแกนกลางสู่หลักสูตรสถานศึกษาเป็นขั้นตอนของการนำหลักสูตรแกนกลางซึ่งเป็นหลักสูตรระดับประเทศมาจัดให้เหมาะสมกับสภาพบริบทของโรงเรียนและสนองต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจและปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับธรรมชาติและ การเรียนรู้ของเด็ก

ถาม : ขั้นตอนในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาที่สำคัญมีอะไรบ้าง

ตอบ : 1) ศึกษาทำความเข้าใจ เอกสารหลักสูตรสถานศึกษาปฐมวัยและเอกสารหลักสูตรอื่นๆ รวมทั้งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับตัวเด็กและครอบครัว สภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น 2) จัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยกำหนด วิสัยทัศน์ ภารกิจ เป้าหมาย คุณลักษณะที่พึงประสงค์ สาระการเรียนรู้รายปี การจัดประสบการณ์ การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ การประเมินพัฒนาการ สื่อการเรียนรู้ 3) การประเมิน เป็นขั้นตอนของการตรวจสอบหลักสูตรสถานศึกษา แบ่งเป็น การประเมินก่อนนำหลักสูตรไปใช้ การประเมินระหว่างการใช้หลักสูตร และการประเมินหลังการใช้หลักสูตร

ถาม : การจัดทำคู่มือหลักสูตรหมายถึงแผนการการสอนใช่หรือไม่

ตอบ : ไม่ใช่แต่เป็นการจัดทำเอกสารหลักสูตร รูปแบบหลักสูตร แผนประสบการณ์และแนว
ประเมินผล พร้อมข้อเสนอแนะอื่นๆ สำหรับครูที่จะนำไปใช้ในทางปฏิบัติ

ถาม : การออกแบบหลักสูตรเป็นอย่างไร

ตอบ : การออกแบบหลักสูตรเป็นขั้นเชื่อมระหว่างทิศทางหลักสูตรกับขั้นวางแผนประสบการณ์ให้
ต่อเนื่องกัน ที่ประกอบด้วยขั้นตอน คือ การกำหนดจุดประสงค์และกรอบแนวความคิดการเรียนรู้แต่ละระดับ
ขั้นและเรื่องที่จะเรียน

**ถาม : การพัฒนาปรัชญาหลักสูตรต้องสอดคล้องกับปรัชญาของสถานศึกษาและปรัชญา
ของหลักสูตรแกนกลางใช่หรือไม่**

ตอบ : ใช่ และทั้งสามส่วนต้องสะท้อนให้เห็นด้วยว่าต้องการให้เกิดสิ่งใดกับผู้เรียนและต้องสอดคล้องกับเจตนาของ พรบ.การศึกษาแห่งชาติ 2542

ถาม : ความจำเป็นและประโยชน์ของการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา คืออะไร ?

ตอบ : หลักสูตรสถานศึกษาเป็นหลักสูตรที่ครูจะต้องร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับการจัดการเรียน
การสอนในโรงเรียนของตน ซึ่งจะมีประโยชน์ที่จะช่วยให้ครูดำเนินการจัดการเรียนการสอนตลอดปี และ
สามารถติดตามผลและเห็นร่องรอยการจัดการศึกษาที่ตรงกับสภาพชุมชนและสภาพการเรียนรู้อย่างมี
คุณภาพ สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและหลักสูตรสถานศึกษาที่มีคุณภาพเป็นไปตามเจตนา
รรมณ์ของหลักสูตรแกนกลางซึ่งทำให้สถานศึกษาสามารถผลิตทรัพยากรที่มีคุณภาพได้ตามเป้าหมาย
ของประเทศ

ปกิณกะน่ารู้

การพัฒนาสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เชื่อมโยงไปสู่การนำไปใช้ในการจัดการศึกษาที่เน้นการพัฒนาเด็กอย่างรอบด้านและสมดุล ได้อย่างไร?

มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามปรัชญาการศึกษาปฐมวัย คือมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม ภายใต้บริบทสังคม-วัฒนธรรมที่เด็กอาศัยอยู่

ศาสนาพุทธกล่าวถึง **การพัฒนามนุษย์ที่รอบด้านและครอบคลุม**ว่าต้องพัฒนาให้ครบทั้ง 4 ด้าน ได้แก่

1. **พัฒนากาย** คือการพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง มีสุขภาพดี ปราศจากโรคภัยทั้งหลาย การพัฒนากายในเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องดีงาม การพัฒนากาย เรียกว่า กายภาวนา ถ้าเป็นคนที่ได้พัฒนากายแล้วก็เรียกว่า **ภาวิตกาย**

2. **พัฒนาศีล** คือการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีอย่างเกื้อกูลและเป็นประโยชน์ และมีอาชีพที่ถูกต้อง เป็นการพัฒนาทางสังคม ทางพระเรียกว่า ศีลภาวนา ถ้าเป็นคนที่ได้พัฒนาศีลแล้ว เรียกว่า **ภาวิตศีล**

3. **พัฒนาจิต** เป็นการฝึกจิตใจให้พร้อมสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ 3 ด้าน คือ 1) **คุณภาพจิต** ได้แก่พัฒนาจิตให้มีคุณธรรมต่าง ๆ เช่น ความเมตตา กรุณา ความเสียสละ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น คือสร้างจิตใจให้ดีงาม 2) **สมรรถภาพจิต** ได้แก่พัฒนาจิตให้มีความสามารถ ความอดทน ความเข้มแข็ง เด็ดเดี่ยวไม่อ่อนไหวเปราะบางหรือง่ายต่อการกระทบของสิ่งเร้าภายนอก 3) **สุขภาพจิต** คือมีจิตที่มีสุขภาพดี ได้แก่การพัฒนาจิตให้มีความผ่อนคลาย ร่าเริง เข้มแข็งเบิกบาน ไม่หงุดหงิดหงอยเหงา ถ้าเป็นคนที่ได้พัฒนาจิตอย่างสมบูรณ์แล้วก็เรียกว่า **"ภาวิตจิต"**

4. **พัฒนาปัญญา** แบ่งเป็น 4 ชั้น ดังนี้

ชั้นที่ 1 คือ ปัญญาที่เป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ

ชั้นที่ 2 คือ การรับรู้ เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

ชั้นที่ 3 คือ การคิดวินิจฉัยด้วยการใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ

ชั้นที่ 4 คือ ปัญญาที่รู้จักเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง รู้วิธีแก้ไขปัญหาและพัฒนาตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญดีงามยิ่งขึ้นไป ปัญญาชั้นสุดท้ายนี้คือปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร คือ โลกและชีวิตเข้าถึงความจริงแท้ ถึงขั้นทำให้จิตเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความทุกข์

โดยสมบูรณ์ การพัฒนาปัญญานี้เรียกว่าปัญญาภาวนา ถ้าคนที่ได้พัฒนาปัญญาแล้วก็เรียกว่า **ภาวิตปัญญา**

ทัศนะของพุทธศาสนาถือว่า **มนุษย์ที่เป็นที่พึงปรารถนาก็คือ"พัฒนามนุษย์"(Developed Man)**

Carl R. Rogers นักจิตวิทยาให้คำปรึกษาที่มีชื่อเสียง กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ว่า มนุษย์โดยพื้นฐานแล้วเป็นผู้มีเหตุผลสามารถที่จะตัดสินใจด้วยตนเองได้ มนุษย์มีศักดิ์ศรี มีคุณค่า มีความดี เชื่อถือและไว้วางใจได้ มีความฉลาดในการปรับตัว ต้องการความเป็นอิสระในการที่จะพัฒนาตนเองให้เจริญก้าวหน้า ลักษณะธรรมชาติของมนุษย์นั้นมีแนวโน้มที่ติดตัวมาแต่กำเนิดของอินทรีย์ที่จะพัฒนาความสามารถและศักยภาพที่มีอยู่ทั้งหมดตามวิถีทางที่จะช่วยให้อินทรีย์คงอยู่ หรือสร้างเสริมให้ดียิ่งขึ้น โดยการปรับตัว การขัดเกลา การพัฒนา การพึ่งตนเอง และการเป็นตัวของตัวเอง Rogers ยังเน้นว่า มนุษย์นั้นมีแนวโน้มที่จะพัฒนาตนเองอย่างสมบูรณ์ โดยการโต้ตอบความต้องการของตนเอง มีแรงจูงใจที่กว้างขวางมาก ต้องการที่จะเป็นตัวของตัวเอง เป็นผู้เลือกทิศทางของการกระทำ และมนุษย์นั้นมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่ตามศักยภาพของความสามารถ โดยที่ความสามารถเหล่านี้จะแสดงออกมาได้ในสภาพที่เหมาะสมเท่านั้น (Brammer Lawrence M., 1973 อ้างใน กฤษณา ศักดิ์ศรี , 2534 : 104 - 105)

ดังนั้นการจัดการศึกษาที่เน้นการพัฒนาเด็กอย่างรอบด้านและสมดุล บนพื้นฐานของการอบรมเลี้ยงดู ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สนองต่อธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กตามศักยภาพ จึงเป็นการพัฒนามนุษย์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การปรับตัว รู้จักตนเอง เข้าใจโลก และชีวิตตามความเป็นจริง รู้วิถีแก้ไขปัญหา และพัฒนาตน พัฒนาชีวิต และสังคม ซึ่งต้องวางรากฐานการพัฒนาตั้งแต่ช่วงปฐมวัย

รายการอ้างอิง

กฤษณา ศักดิ์ศรี. 2534. มนุษย์สัมพันธ์ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์นวารสารณ ตระกูลสฤษดิ์. ธรรมชาติและความต้องการของมนุษย์. Available from:

(<http://www.kmutt.ac.th/organization/ssc334/asset.html>)

หลักการของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.๒๕๕๖

หลักการของหลักสูตรการศึกษาปฐมวัย 2546 เป็นหลักที่ทุกคนที่มีความเกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัยต้องยึดถือเพื่อปฏิบัติหรือดำเนินการในการจัดการศึกษาปฐมวัย ประกอบด้วย

1. ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการที่ครอบคลุมเด็กปฐมวัยทุกประเภท
2. ยึดหลักการอบรมเลี้ยงดู และให้การศึกษที่เน้นเด็กเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและวิถีชีวิตของเด็กตามบริบทของชุมชนและวัฒนธรรมไทย
3. พัฒนาเด็กโดยองค์รวมผ่านการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย
4. จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุข
5. ประสานความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชน และสถานศึกษาในการพัฒนาเด็ก

จากหลักการทั้ง 5 ดังกล่าว มีความสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาพุทธศักราช 2542 และแสดงให้เห็นการคำนึงถึงความสำคัญที่จะต้องจัดการศึกษาปฐมวัยให้แก่เด็กทุกคน ทุกประเภท เนื่องด้วยเด็กทุกคนล้วนแต่มีความสำคัญและมีคุณค่า การจัดการศึกษาจึงต้องคำนึงถึงการพัฒนาระบบการเรียนรู้และพัฒนาการที่เหมาะสมกับเด็กแต่ละคน เด็กในวัยนี้เป็นวัยที่มีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุด และประสบการณ์แรกเริ่มจะมีผลต่อการเรียนรู้และพัฒนาการของเด็กในเวลาต่อมา การจัดการศึกษาปฐมวัยจึงต้องให้ความสำคัญทั้งในแง่ของการอบรมเลี้ยงดูและการให้การศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากเด็กในวัยนี้ต้องการความรัก ความเอาใจใส่และการดูแลอย่างเหมาะสมเพื่อให้เด็กเจริญเติบโตอย่างมีคุณภาพและรู้ว่าสิ่งใดควรปฏิบัติและสิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ รวมทั้งการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้เด็กรักที่จะเรียนรู้ รู้วิธีการที่จะเรียนรู้และประสบความสำเร็จในการเรียนรู้ด้วยการให้การศึกษาตั้งแต่วัยเยาว์ ต้องคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและวิถีชีวิตของเด็กตามบริบทสังคมและวัฒนธรรม เนื่องด้วยเด็กแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตนที่ไม่เหมือนกัน และบริบททางสังคมวัฒนธรรมเป็นสิ่งแวดล้อมที่เด็กคุ้นเคย การเรียนรู้โดยไม่มี ความต่างจากสิ่งที่อยู่รอบตัวเด็กจะทำให้เด็กซึมซับประสบการณ์ต่างๆ ได้ดี ครูที่มีการคำนึงถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมจะมีความเข้าใจเด็กและครอบครัวเป็นอย่างดี และสามารถจัดการศึกษาให้กับเด็กอย่างเหมาะสม เด็กจะเติบโตท่ามกลางความเข้าใจของทุกคนที่แวดล้อมเด็ก และเติบโตอย่างเห็นคุณค่าของสังคมและวัฒนธรรมของตนเองและวัฒนธรรมสากล

เด็กในช่วงปฐมวัยนั้นมีลักษณะและความสามารถ รวมทั้งวิถีการเรียนรู้ที่แตกต่างจากเด็กโตและผู้ใหญ่ เด็กพัฒนาครบทุกด้านอย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญาผ่านการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสมกับวัย เช่น การสังเกต การสำรวจ การทดลอง การเคลื่อนไหว การมีประสบการณ์ต่างๆผ่านประสาทสัมผัส การได้สัมผัสสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพและมีความสุขจะทำให้เด็กเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอย่างมีความสุขด้วยตนเองและการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การมีความสุขในการเรียนรู้และการดำรงชีวิตจะทำให้เด็กพัฒนาและเรียนรู้ได้ดี เติบโตแข็งแรง เติบโตความสามารถเป็นพื้นฐานที่ดีกับการดำรงชีวิตในอนาคต

การจัดการศึกษาปฐมวัยควรจัดโดยการประสานความร่วมมือระหว่างครอบครัว ชุมชนและสถานศึกษาในการพัฒนาเด็ก ทั้งครอบครัว โรงเรียนและชุมชนล้วนมีความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันและถือเป็นหุ้นส่วนที่ต้องร่วมมือกันในการพัฒนาเด็ก ด้วยการสร้างความเข้าใจ จุดมุ่งหมายและแนวทางการดำเนินการร่วมกัน ผ่านการจัดหลักสูตรสถานศึกษาเพื่อให้เกิดคุณค่าในการพัฒนาเด็กอย่างแท้จริงและมีคุณภาพสูงสุด

เด็กโรคสมาธิสั้น กับ หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.๒๕๕๖

หลักสูตรการศึกษาปฐมวัย พ.ศ.๒๕๕๖ เป็นหลักสูตรที่จัดทำขึ้นเพื่อเด็กทุกกลุ่ม รวมทั้งเด็กที่มีความต้องการทางการศึกษาพิเศษ จึงอาจทำให้ผู้สอนประสบปัญหาในการจัดประสบการณ์สำหรับเด็กบางกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กโรคสมาธิสั้นซึ่งดูเหมือนว่าจะมีพฤติกรรมคล้ายกับเด็กที่มีพัฒนาการปกติที่ค่อนข้างซน การที่ครูมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเด็กโรคสมาธิสั้น จะช่วยให้ครูสามารถจัดประสบการณ์ได้อย่างเหมาะสมมากขึ้น

ในเบื้องต้น การที่ครูสามารถแยกเด็กโรคสมาธิสั้นออกจากเด็กทั่วไป จะทำให้ครูจัดประสบการณ์ที่เหมาะสมกับเด็ก ซึ่งในการที่จะแยกแยะเด็กโรคสมาธิสั้นจากเด็กทั่วไปได้นั้นครูต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับคุณลักษณะตามวัยซึ่งเป็นความสามารถตามวัยหรือพัฒนาการตามธรรมชาติเมื่อเด็กมีอายุถึงวัยนั้นๆ เพื่อที่จะสามารถรู้ว่าเด็กมีพัฒนาการตามสมควรจะเป็นหรือไม่ซึ่งอาจจะมี ความช้าเร็วแตกต่างกันในเด็กแต่ละคนแต่อย่างไรก็ตามจะยังคงอยู่ในกรอบของคุณลักษณะที่ควร จะเกิดขึ้นตามวัยนั้นๆ นอกจากนี้ครูควรต้องมีความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะหรืออาการของเด็กโรคสมาธิสั้นหรือเด็กที่มีปัญหาอื่น ๆ เช่น ออทิสติก เด็กที่มีความบกพร่องทางการเรียนรู้ เด็กซึมเศร้า เด็กที่มีความบกพร่องพัฒนาการทางการพูด เป็นต้น โดยการศึกษาจากเอกสารหรือขอคำแนะนำจากผู้เชี่ยวชาญ เนื่องจากในปัจจุบันโอกาสที่จะได้รับเด็กที่มีความต้องการพิเศษเข้ามาในชั้นเรียนมีมากขึ้น

โรคสมาธิสั้นเป็นโรคที่อาการสมาธิสั้นจะอยู่คู่กับเด็กไปตลอด อาการอาจดีขึ้นบ้างแต่จะไม่หมดเสียเลยทีเดียว ส่วนพฤติกรรมซุกซน วู่วาม ยับยั้งตัวเองได้ไม่ดีจะลดลงเมื่อเด็กเข้าสู่วัยรุ่นถ้าได้รับการฝึกฝน เด็กที่มีอาการสมาธิสั้นจะมีพฤติกรรมซุกซน อยู่ไม่นิ่ง ขาดความยับยั้งชั่งใจ มีสมาธิสั้น ดูแลคล้ายกับเด็กในวัย 3-5 ปีที่ปกติ เนื่องจากสภาพแวดล้อมทั้งที่บ้านและที่โรงเรียนยังไม่เข้มงวดมากนักสำหรับเด็กในวัยนี้ แต่จะพบว่ากลายเป็นปัญหาเมื่อเด็กเข้าสู่วัยเรียนและจะยิ่งส่งผลต่อไปเมื่อเด็กโตขึ้นเรื่อยๆหากไม่ได้รับการแก้ไข การที่จะวินิจฉัยว่าเด็กเป็นสมาธิสั้นหรือไม่ต้องอาศัยความเข้าใจลักษณะของเด็กและระบบการเลี้ยงดูของพ่อแม่ ร้อยละ 50-70 ของกลุ่มเด็กที่เลี้ยงยากปรับตัวยากมีโอกาเสี่ยงต่อปัญหาพฤติกรรม ปัญหาการเรียน ปัญหาทางอารมณ์ การเข้าสังคมและมีสมาธิสั้นกว่าเด็กกลุ่มเลี้ยงง่ายปรับตัวง่ายและเด็กกลุ่มกลางๆที่เลี้ยงไม่ยากแต่ก็ไม่ยากนัก ในเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้นส่วนใหญ่พบพฤติกรรมซุกซนได้ตั้งแต่อายุ 2 ขวบขึ้นไป ในวัยอนุบาลจะพบปัญหาในพัฒนาการทางการพูดถึงร้อยละ 50 โดยอาจมีปัญหาในการแปลความหมายหรือมีปัญหาในการสื่อสารต่างๆที่เข้าใจสิ่งที่ผู้อื่นพูดด้วยแต่สื่อออกมาได้ไม่ดีเท่าเด็กอื่นในวัยเดียวกัน เด็กที่เป็นสมาธิสั้นจะมีพฤติกรรมก้าวร้าวบ่อยๆที่พฤติกรรมก้าวร้าวไม่ใช่อาการของโรค แต่ทางทฤษฎีเชื่อว่าเป็นผลตามหลังจากการพัฒนาการทางการสื่อสารมีความบกพร่อง ร่วมกับสมาธิที่สั้นจึงไม่สามารถถ่ายทอดความต้องการ อารมณ์ ความรู้สึกผ่านทางคำพูดได้ดี เด็กจึงแสดงออกด้วยท่าทาง เช่นการร้องไห้ คร่ำครวญ โกรธเกรี้ยว อาละวาดในเวลาที่ไม่เผชิญปัญหาต่างๆและเมื่อทำบ่อยๆจึงติดเป็นนิสัยที่จะใช้ความก้าวร้าวในการแก้ปัญหาข้อขัดแย้งต่างๆ

แนวทางในการปฏิบัติของผู้ใหญ่ในการให้ความช่วยเหลือเด็กโรคสมาธิสั้น

1. พยายามทำความเข้าใจเด็ก ตลอดจนเข้าใจพัฒนาการตามวัย หลักการเลี้ยงดูเด็กและลักษณะของโรคสมาธิสั้น ครูอนุบาลเป็นบุคคลที่มีความสำคัญในการค้นหาเด็กที่มีภาวะเสี่ยง โดยให้ความสนใจต่อปัญหาของเด็กอนุบาลโดยเฉพาะในกลุ่มที่มีอัตราเสี่ยง ให้คำแนะนำเบื้องต้นแก่พ่อแม่หรือแนะนำให้พบแพทย์หรือผู้เชี่ยวชาญในกรณีที่คุณคิดว่าเด็กสมควรได้รับความช่วยเหลือต่อไป
2. ลดความก้าวร้าว
  - 2.1 จัดสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับความสามารถและลักษณะของเด็กเพื่อลดข้อขัดแย้ง
  - 2.2 ลดแบบอย่างของความก้าวร้าว
  - 2.3 เพิ่มความสามารถในทักษะต่างๆของเด็กในทุกๆด้าน เช่น ทักษะการเล่น ทักษะการแก้ปัญหา ทักษะการเข้าใจท่าทางหรือความรู้สึกของคนอื่น โดยการวางแผนในการฝึกสอนจะได้ผลดีกว่ารอให้เด็กเรียนรู้ตามธรรมชาติ
3. พัฒนาความสามารถในการเข้าสังคม
ทางไปสู่ความสำเร็จในการช่วยเหลือเด็กที่เป็นโรคสมาธิสั้นประกอบด้วย
  - ทำความเข้าใจอาการของโรคสมาธิสั้น
  - แยกแยะระหว่าง “การที่เด็กทำไม่ได้” กับ “การที่เด็กไม่ยอมทำ”
  - ช่วยเด็กหาทางออกที่เหมาะสม
  - ให้โอกาสเด็กในการที่จะประสบความสำเร็จบ่อยครั้ง

รายการอ้างอิง

วินัดดา ปิยะศิลป์. 2537. คู่มือสำหรับพ่อแม่ ตอนเด็กสมาธิสั้น .สถาบันสุขภาพเด็กแห่งชาติมหาราชินี กรมการแพทย์

เด็กอนุบาลกับการเรียนรู้

เป็นสิ่งที่น่าสนใจว่าเด็กอนุบาลมีข้อจำกัดในการรับรู้ใหม่ แล้วเขาควรรู้อะไร **ครูควรให้อะไรกับเด็ก หรือ แท้ที่จริงแล้วเด็กอยากรู้อะไร**

มีนักการศึกษาได้พยายามศึกษาในสิ่งที่เด็กควรรู้ ในหลายแนวความคิด บ้างก็มองว่าเด็กควรมีความรู้พื้นฐานในวิชาต่างๆเพื่อมีความพร้อมระดับหนึ่งในการเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาต่อไป บ้างก็มองว่าในระยะเวลา 7 ปีนี้ยังมีอย่างอื่นอีกมากมายที่เด็กควรที่จะรู้เสียก่อนที่จะไปรู้แต่เรื่องของเนื้อหาวิชา ดังเช่น Albert Einstein ได้กล่าวไว้ว่า"... Sometimes one sees school simply the instrument for transferring a certain maximum quantity of knowledge to the growing generation. But that is not right. Knowledge is dead ; the school, however, serves the living.... It is essential that the student acquire an understanding of and a lively feeling for values. He must acquire a vivid sense of the beautiful and of the morally good. Otherwise he--- with his specialized knowledge--- more closely resembles a well-trained dog than a harmoniously developed person.

ปัจจุบันนี้ สำหรับการให้การศึกษาแก่เด็กเล็กในไทยนั้น มีมุมมองจากนักการศึกษาไทย เช่น พระธรรมปิฎก กล่าวไว้ว่าเด็กควรจะ “ เป็นอยู่ให้ดีในชีวิตประจำวัน “ ซึ่งหมายถึงการมีความสัมพันธ์กับ “โลก” ได้ดี โลกในที่นี้จึงหมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัวเด็ก ที่เด็กสามารถพบได้ในวิถีชีวิตปกติของเขา ซึ่งรวมตั้งแต่ตัวของเด็กเอง บุคคลใกล้เคียง สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติรอบตัว หรือแม้แต่เหตุการณ์ต่างๆ สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการรับรู้ของเด็กได้ทุกวัน ไม่มีซ้ำ เป็นแหล่งทำทนายปัญญาให้เกิดการค้นหาลอยๆไม่มีที่สิ้นสุด ธรรมชาติจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นที่ที่พุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “ เป็นโรงเรียนที่ท่านยังไม่รู้จัก”

“...โรงเรียนนี้มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง

ตำหุดำตาของท่านทั้งหลาย

แต่ท่านก็ไม่รู้จัก...”

พุทธทาสภิกขุ ได้แสดงธรรมเรื่องนี้ ไว้ดังนี้ “...แล้วมันก็น่าหัวเราะอย่างยิ่ง น่าหัวเหวี่ยงประมาณ ที่ว่าโรงเรียนชนิดนี้มีอยู่ทั่วไป ทุกหนทุกแห่ง ตาหูตาตาทำนองทั้งหลายจนไม่รู้จะตาอย่างไรแล้ว แต่ทำนาก็ยังไม่ได้เข้าโรงเรียนเพราะว่าไม่รู้จัก โรงเรียนนี้ คือ โรงเรียนที่ท่านไม่รู้จัก โรงเรียนของพระธรรม โรงเรียนของพระพุทธเจ้า โรงเรียนของธรรมชาติ เรียนได้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน แล้วก็เรียนรู้อีก ชนิดที่โรงเรียนตามธรรมดาสามัญไม่ได้สอน ไม่รู้ แล้วไม่ได้เรียน

ขอให้เราได้เข้าโรงเรียน ดังที่กล่าวนี้เกิด เป็นโรงเรียนของพระธรรม เป็นโรงเรียนของพระพุทธเจ้าพระองค์จริง เป็นโรงเรียนของธรรมชาติ ถ้ากล่าวกันอย่างธรรมดาสามัญ มันก็เป็นโรงเรียนของธรรมชาติ จัดโดยธรรมชาติ ไม่เก็บค่าเล่าเรียน...”

อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญในการเรียนรู้ความจริงหรือเนื้อหาของสิ่งต่างๆเหล่านั้นนั้น เด็กควรที่จะสามารถมองเห็นไม่เฉพาะคุณค่าที่แท้ของความจริงที่พบแต่รวมไปถึง การมองเห็นความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงของปัจจัยที่หลากหลาย เส้นใยต่างในบริบทรอบตัวเขาที่มีผลกระทบต่อกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งนั่นคือความสามารถเห็นภาพรวมทั้งหมดในลักษณะที่เป็นบูรณาการ

ศ. นายแพทย์ ประเวศ วะสี จึงกล่าวว่า “...ชีวิตกับการศึกษาอยู่ที่เดียวกัน ชีวิตคือการศึกษ การศึกษาคือชีวิต สิ่งนี้ควรเป็นสิ่งที่โรงเรียนควรจับหลักเรื่องนี้ให้มั่น ถ้าเราเรียนโดยเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ก็จะเรียนแบบแยกส่วน นั่นคือ เราจะถามว่า เรียนวิชาอะไร ใช้ตำราเล่มไหน สอบวิชาอะไร จบวิชาอะไร ไม่เกี่ยวกับชีวิตเลย แล้วเรียนไปแล้วล้วนเรียนท่องความรู้เกี่ยวกับนอกตัวเอง สิ่งที่จะทิ้งไปและสำคัญที่สุดคือในจิตใจตัวเอง ในร่างกายของตัวเอง เรียนแล้วไม่รู้ตรงนี้เลย เพราะเราไปเรียนข้างนอกกันหมด เกี่ยวกับตนเองไม่เรียนเพราะแยกส่วน แยกว่าการศึกษาเอาวิชาเป็นตัวตั้ง ชีวิตนี้ทอดทิ้งไปเลย ที่นี้พอเป็นแบบนี้มันก็ไม่ใช่วการศึกษาที่พัฒนาคน เหมือนกับว่าเขาดึงกายนอกมาตกแต่งร่างกาย เหมือนกับเอาเสื้อผ้าสวยงามมาตกแต่งแต่จิตใจเราเหมือนเดิม หรือเลวกว่าเดิมอีก การเรียนที่เรียนแล้วไม่เข้าใจมนุษย์ ไม่เข้าใจตนเอง ก็เหมือนกับการเอาศาสตร์ที่เรียนไปมาทำร้ายทั้งตนเอง ทำร้ายผู้อื่นเพราะฉะนั้น ว่า ศาสตร์ ซึ่งควรจะเป็นคำที่ดีกลายเป็น ศาสตร์บา คำเดียวกันนั่นแหละ เหมือนคนหนึ่งถือหอก คนหนึ่งถือແหล่น เทียวไปที่มีตาคนอื่น ซึ่งในปัจจุบัน ครอบงำคนใช้คำว่า เรียนรู้เพื่อไปแข่งขัน เขาใช้คำไฟเราะ แข่งขัน ที่แท้ก็บอกเพื่อไป แย่งชิงกัน...”

เด็กในวัยอนุบาลเป็นวัยที่สดใส เป็นวัยที่กำลังตื่นตาตื่นใจกับชีวิตใหม่บนโลก สนุกกับการรู้จักชีวิตที่หลากหลาย ผู้คนแบบต่างๆ ที่สำคัญคือเด็กเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่จากการได้ยินคำสอนคำบอก แต่จากการซึมซับจากบริบทในสังคม วัฒนธรรม ฯลฯ. รอบตัวเขาอันจะเข้าไปในส่วนลึกของจิตแล้วค่อยๆหลอหลอมบ่มเพาะเป็นนิสัย ทัศนคติ ค่านิยม หรือแม้แต่ว่ากลายเป็นสันดาน ของเด็กผู้นั้น ดังนั้น ถ้าได้รับการชี้แนะให้เข้าใจชีวิต

เข้าใจตัวเขาในการใช้ชีวิตอยู่ หรือแม้แต่รู้วิธีการมีท่าทีที่จะมีชีวิตร่วมกับผู้อื่นว่าจะอยู่และสัมพันธ์กับใคร อย่างไร แค่ไหน จะเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่จะพาเขาไปสู่การเห็น การเข้าใจ “ความจริง” ต่างๆ ได้อย่างไม่บิดเบือน

รายการอ้างอิง

ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). ,2544 . พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย. . กรุงเทพฯ: ธรรมสภา โรงพิมพ์พระพุทธศาสนา.

พุทธทาสภิกขุ. 31 มีนาคม 2543. โรงเรียนที่ท่านยังไม่รู้จัก. ธรรมเทศนาแสดง ณ สวนโมกขพลาราม
ไชยา: กรุงเทพฯ. ศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา วัดชลประทานรังสฤษฎ์.ปทุมธานี.

ประเวศ วะสี. 2545. ชีวิตร่วมกับการศึกษาอยู่ที่เดียวกัน. 14 พฤศจิกายน 2545 ณ โรงเรียนอนุบาลหนูน้อย.

Einstein, Albert. (1945) Ideas and Opinions. New York:Wings Book.

*****